

Examensarbete 15 hp

Musiklärarexamen

2008

Fredrik Henriksson

Hur körovana mellanstadieelever lär sig att sjunga i skolan

”Hur vet man om tonerna går upp
eller till och med mer upp!”

Handledare: Ronny Lindeborg

Kungl. Musikhögskolan i Stockholm

Sammanfattning

När jag började jobba med det här arbetet var intentionen, att få svar på några frågor jag hade angående lärande. Bland annat dessa: Kan man med små medel märka någon skillnad i, hur elever lär sig melodier? I så fall, kan man genom att lägga till ett moment, i form av något visuellt, uppnå ett bättre resultat, än om man ”bara” förebildar med röst och piano? Eller, om så inte är fallet, gör det istället saken svårare? Är förmågan att lära hos människan, mest kopplad till att den som ska lära sig något, tycker att det de gör är kul?

För att försöka få svar på dessa frågor, startade jag en kör på den skola, i vilken jag arbetar. Jag gjorde en undersökning, intervjuade elever, läste examensarbeten och böcker. Följden blev, att jag fick ännu fler frågor, som jag ville ha svar på. Ännu fler tankar dök upp rörande pedagogik, lärande, lärstilar, lärstilsmodeller, hur hjärnan fungerar med mera. Ett par konkreta saker förde detta också med sig. Jag har nu fått igång en körverksamhet som skolan kan ha användning för, i den närmaste framtiden. Dessutom har det gett mig ny inspiration, att fundera över metodik, genom att läsa om pedagogik. En slags ofrivillig fortbildning, skulle man kunna säga.

Innehållsförteckning

1. Bakgrund	5
1.1 Min arbetsituation idag	6
1.2 Liknande undersökningar	7
1.3 Samtal med en sångpedagog	7
2. Inledning	8
2.1 ”Lärstilar” eller ”inlärningsstilar”	9
2.2 Olika lärstilsmodeller – samma innehåll?.....	10
2.3 Summering av inledning	12
3. Syfte	12
4. Metod	13
4.1 Tillförlitlighet	13
5. Undersökningen	14
5.1 Sånger	14
5.2 Referensgrupp	14
5.3 Lektioner	15
6. Resultat	16
6.1 Observationer från lektioner	16
6.2 Observation av ”klassen” (referensgruppen) och efterföljande gruppintervju	19
6.3 Intervjuer	19
6.4 Övriga observationer	20
7. Analys	21
7.1 ”Gehörsmetoden”	21
7.2 ”Visuella metoden”	22
7.3 Tolkning och slutsatser	22
8. Diskussion	23
8.1 Slutord	26
9. Referenser	27
10. Bilagor	28
10.1 Intervju med två elever i ”kören”. En elev från varje stämma.....	28
10.2 Gruppintervju med ”klassen” (referensgruppen).....	28

1. Bakgrund

Jag har ofta tänkt på, hur musikundervisningen var, när jag gick i skolan. Från första till sjätte klass, sjöng vi nästan uteslutande på lektionerna. Jag har inget minne av, att vi fick prova på instrument, eller ens röra oss till musik, om man inte räknar ”jenka” förstås. Nej, inte på något genomtänkt sätt i alla fall. Detta var dock inget jag såg som något negativt, eftersom jag älskade att sjunga och gör så än idag. Instrument var något man sysslade med på fritiden och man fick möjligen spela upp ett pianostycke för klassen. Det fanns några gitarrer, synthar och ett trumset i ett rum bredvid musiksalen, men jag tror att det var musikskolans.

Innan jag visste vad den här uppsatsen skulle handla om, läste jag *Varför musik* av Øivind Varkøy (1995), som handlar om något som jag tycker är viktigt, nämligen musikämnetns vara eller inte vara och varför i skolan. Skolan har historiskt sett haft en nära koppling till kyrkan. Så sent som på femtiotalet bytte ämnet namn till ”musik”, från att ha hetat ”sång” och innan dess ”kyrkosång”. Jag själv, som gick i grundskolan på nittonhundraåttiotalet, hade morgonsamling med psalmsång, ackompanjerad av tramporgel. Genom att läsa Øivind Varkøys bok fick jag en massa tankar kring sång och kör i skolan, som så småningom ledde fram till, att jag ville göra en sångstudie med en kör på den skolan jag jobbar på.

I alla körer jag har sjungit med, har körledaren lärt ut sånger på samma sätt. Antingen på gehör, genom att sjunga och spela stämmorna, eller med hjälp av noter. Kombinationen av gehör och notläsning har också varit vanlig. Enligt min erfarenhet, har körsången varit en frivillig verksamhet och jag har lärt mig sångerna, utan att fundera över, på vilket sätt och med vilka metoder körledaren har arbetat. Kanske har mina strategier för hur jag lär mig varit desamma, som mina körledares och därför passat mig, eller så har jag helt enkelt haft lust att lära i det sammanhanget.

I min lärarroll är jag nog starkt påverkad av mina egna erfarenheter av, att vara elev och körsångare. För mig blir det lätt så, att jag jobbar som traditionen bjuder, även om jag är medveten om, att det går att variera undervisningen och använda olika metoder, när man lär ut. Jag är också medveten om och har läst om skillnader på, hur barn lär sig och hur pedagoger lär ut. Det kan vara en fråga om, att som elev härma en förebildad version av ett musikstycke, så som jag är van, eller så kan det vara ett samspel mellan lärare och elev. Man lär i samförstånd, tar intryck av varandra och en ny, tidigare kanske otänkbar version tar form. Hur det än är med den saken, är frågan om det gör någon skillnad för mig och min verksamhet, om jag använder olika metoder vid instudering av melodier? Dessutom vill jag ha användning för det här - på riktigt. Ofta har jag gått någon fortbildning, lärt mig en ny metod, som jag tyckt verkat meningsfull och sen fallit tillbaka i gamla mönster och gjort som jag brukar. ”Här kan möjligen behövas en rejäl nystart”, tänkte jag.

Jag har även letat bland uppsatser för att få inspiration och det var så jag kom in på, att titta på olika sätt för hur man som körledare lär ut vid instudering med en kör. Som exempel kan nämnas två undersökningar gjorda av musiklejare. Arrias (2005) och Paulsson (1990). I den första användes rytmikmetoden som hjälpmedel, för att få en kör mer lyhörd för olika musikaliska parametrar. Den andra läraren använde sig enbart av

kanonsånger, för att på ett enkelt sätt - och som jag förmodar - för henne bekant sätt, få kören att sjunga flerstämmigt.

1.1 Min arbetsituation idag

Efter att ha arbetat som musiklektör i mer än sju år, är det en del saker jag stött på och funderat över. Min erfarenhet kommer från, att ha jobbat på samma skola, med elever från årskurs tre till nio. I en vanlig klassrumssituation, har jag inte alltid funnit det enkelt att jobba med stämsång, eller körverksamhet, då inte alla vill -kan - eller har lust att sjunga. På vår skola jobbar vi mycket med ensemblespel och brukssång, (enstämmig sång och repertoarbreddning), gitarr-, och keyboardspel. Sällan blir det utrymme att öva in två eller fler stämmor. Dessutom är det inte helt lätt för barnen, som ännu ej kommit i målbrottet, att härma min sång när jag ljudar för dem. De söker sig gärna ner till min oktav, med den påföljd, att de antingen sjunger i en annan tonart, eller helt enkelt "brummar". Det slutar med att jag sjunger i falsett och får på så sätt med mig de flesta. Som en bieffekt kan jag dock ibland få ett stort antal elever som sjunger alldeles för ljusst - och framför allt skrikigt. Många är de gånger jag har avbrutit lektioner på grund av detta och ofta med ord som: "Operasång är någonting annat och låter inte riktigt så där!"

På min skola har vi betygskriterier som säger, att eleverna ska kunna sjunga givna stämmor och till och med ta ut egna, för att få betygen väl godkänt och mycket väl godkänt. Många elever som går i åttan och nian, väljer stämsång vid särskilda uppspel, för att få högre betyg. Om några år är det säkert fler av de elever som nu går i femman, som vill satsa på högre betyg. För dessa blir det säkert enklare, om de redan nu börjar öva sig i att sjunga i stämmor, ihop med andra.

I samband med allt detta ställer jag mig frågan: Hur fungerar det för barn i grundskolan? Har de någon användning för noter, handviftning eller annan visuell komplettering till melodin vid instudering? Jag inser att det finns en uppsjö studier i ämnet på olika nivåer och min undersökning blir en liten kvalitativ fallstudie, men samtidigt tror jag, att det kan hjälpa mig i mitt fortsatta arbete som musiklektör. Jag är själv ingen körledare av naturen, utan bygger den körverksamhet jag har i skolan på entusiasm. På så sätt blir mina resultat inte direkt jämförbara med andra och mer vana körledare. Jag får ändå ett hum om, hur jag personligen kan lägga upp min undervisning i framtiden - och framför allt - få in mer körsång, med någorlunda kvalitet och med fler stämmor.

Jag är en person, som tycker att vårt kulturarv och den svenska visskatten är någonting viktigt. Det vore synd om folkvisor, skillingtryck eller musik från vissångare, som Evert Taube och Olle Adolphson, försvinner helt ur folks medvetande. Därför kommer jag, att ha två traditionella körsånger. Jag har även med två "svängiga" upptempoåtar, för att variera repertoaren för barnen. Det blir en svensk gospel och en Beatleslåt, som båda har en stadig puls i basen, när jag kompar på pianot.

Jag har startat en körverksamhet för elever i årskurs fyra och fem, för min undersökning och hållit en väldigt informell audition, där eleverna fick härma en melodi i olika tonarter. På så sätt är jag förvissad om, att de flesta i kören kan hålla ton något sänär. Dessutom förlägger jag verksamheten lite utanför elevernas skoltid, för att få hyfsat motiverade barn. Det är tänkt att vara två fyrtiominuterspass i veckan. Det finns fyra klasser vars scheman stämmer, för att kunna uppfylla mitt enda krav, vilket är, att de ska ha möjlighet att komma vid varje övningstillfälle. Det är elever ur en femteklass och

tre fjärdeklasser. Därför kommer denna studie, att handla om barn som är i elvaårsåldern.

Jag ska här passa på att nämna, att alla som kom till min audition, fick vara med. Någon direkt utgallring skedde aldrig, då det skulle vara en skolkör - med allt vad det innebär - i form av barns olika musikaliska bakgrund.

1.2 Liknande undersökningar

Dalcroze, som utformade den kroppsorienterade musikpedagogiken kallad rytmik, ansåg, att solmisation var en viktig del av musikundervisningen. Jag är intresserad av, att lägga till ett moment, när skolelever ska lära sig melodier. Om jag viftar med händerna och på så vis ger dem en visuell bild av tonhöjderna, tror jag, att det kan bli lättare för elever att lära sig sånger. Det är just det jag är nyfiken på och vill använda mig av i min undersökning.

Arrias (2005) skriver i sin uppsats om, att hon med rytmikmetodens hjälp, ville öka körens musikaliska medvetande utifrån parametrarna: puls, rytm, lyssnande, samspel och följsamhet - eller lyhörddhet - för dirigenten. Alltså, inte om det blir lättare eller svårare, att lära sig tonhöjder, vilket jag vill jobba med. Även om det nu är möjligt att använda rytmik som komplement - i syfte att få körsångare att lära sig melodier - är det inget jag tänker gå vidare med.

I Paulsons (2005) uppsats beskrivs, att lärare på olika utbildningar uppmuntras till röstligt förebildande. Sedan nämns tre verktyg i instuderingsarbetet: pianospel, dirigering och röst användning. Eftersom mina elever inte läser noter, kommer jag inte, att dirigera vid instudering, men väl förebilda med röst och piano. Till det tillkommer visuellt förebildande av tonhöjder på varannan låt.

1.3 Samtal med en sångpedagog

Ytterligare inspiration till att jobba med kör, var ett samtal med en sångpedagog verksam på Kungl. Musikhögskolan i Stockholm. Hon startade och jobbade ideellt med skolkörer under flera år. Hon hade bland annat en kör med barn i elvaårsåldern, men även en med äldre barn. Ett tips jag fick från henne var, att akta mig för tersstämmor. Det, menade hon, slutar med att kören kommer in på varandras stämmor. Istället tyckte hon, att jag skulle använda stämmor, som fungerar som separata melodier.

En viktig faktor i sammanhanget var, att hennes projekt byggde på, att hon ville ge sina egna barn en vettig körundervisning, då skolan ej kunde erbjuda någon. Detta är något jag kan känna igen mig i, då många - både barn och vuxna - frågar efter en skolkör. På min skola finns tyvärr inga timmar att utnyttja för det ändamålet.

2. Inledning

Jag ska genomföra en undersökning, där jag ska se om man genom att lära ut på olika sätt, kan påverka elevers ”lärande”. Eftersom studien handlar om huruvida elever lär sig olika bra, beroende på vilken utlärningsmetod jag använder, har mitt intresse rört frågor om ”lärande”. Därför vill jag först ta reda på mer om begrepp som ”lärstilar” och ”inlärningsstilar”, vad de innebär och vad det är för skillnad. Har jag någon nytta av dessa för mig, inte okända, men relativt outforskade begrepp. Framför allt har ”inläring” känts som ett nyckelbegrepp, då det i slutändan handlar om vad en grupp barn har lärt sig. Men vad är skillnaden på att lära och lära in? ”Lärande” hänger ihop med ”lärstilar” och måste inte nödvändigtvis ske i klassrumsmiljö. ”Inläring” och ”inlärningsstilar” är däremot kopplat till skolan, vilket är min verksamhetsbas.

Jag är medveten om, att man numera enbart pratar om ”lärande” och att ”inläring” och ”utläring”, är kopplade till den gamla skolans katederundervisning. Jag ville ändå -för mig själv - under arbetets gång, ha någon form av nyansskillnad mellan de olika begreppen. Lena Boströms forskning var bland det första jag tog del av och hon pratar så sent som 1997 om ”inlärningsstilar” kontra ”lärstilar”.

Många begrepp smälter samman och ingår hos olika forskare och i olika teorier. Lusten att lära förekommer ofta och kan tyckas vara en självklar förutsättning för lärandet. Sinnespreferenser ingår som delfaktorer ibland, eller så bygger en hel teori på det. Alltså, i vilken del av hjärnan man bearbetar informationen och på vilket sätt den tas in. I en kort, men på intet sätt heltäckande översikt, vill jag ta upp följande:

- Visuella personer gillar att få informationen genom text, bilder eller filmer. (Avkodas i vänster och höger hjärnhalva.)
- Auditiva är de som gillar att lyssna och diskutera med andra. (Vänster)
- Kinestetisk är man om man gillar att röra på sig när man lär, men också om man går mycket på sin intuition och sina känslor. (Höger)
- Taktila personer vill vara sysselsatta med fingrarna och skapa på olika sätt. (Höger)

En viktig kunskapskälla för mig har även varit Bertil Sundin, denne pionjär i svensk musikpedagogisk forskning. Med tanke på att jag jobbar med barn och musik i allmänhet - och i denna undersökning med barn och sång i synnerhet - ville jag läsa mer om det. Han har skrivit om och gjort egna undersökningar kring barns spontansång och röstomfång. Framför allt har det senare intresserat mig.

2.1 "Lärstilar" eller "inlärningsstilar"

"Lärstilar" är ett föränderligt begrepp har det visat sig. I nästan fyrtio år har Rita & Kenneth Dunn använt begreppet "Learning styles" som en modell för hur människor, med olika färdigheter, kan tillgodogöra sig information på olika sätt. I "The Dunn & Dunn Learning styles model" (som jag härnäst refererar till som "Learning styles") har de listat ett antal faktorer, som har betydelse för framgångsrikt lärande. (Se bild 1) Dessa faktorer kallas element och är uppdelade i fem kategorier, som jag kort tänker beskriva här.

- De miljömässiga elementen är ljud, ljus, temperatur och möblering.
- Emotionella faktorer är motivation, uthållighet, ansvarstagande och struktur.
- De sociala elementen är, huruvida man jobbar bäst ensam, i par eller grupp. Här ingår även om man är behjälpt av vuxennärvaro som motivation, för att få något gjort. En del måste ha variation i arbetet, medan andra behöver fasta rutiner.
- Fysiologiska element berör basala saker, som matintag, tidpunkt på dagen och behovet av att röra sig och ta pauser. Här ingår även sinnesprenferenserna, alltså om personerna är auditiva, visuella, taktila eller kinestetiska.
- Psykologiska faktorer har att göra med, i vilken del av hjärnan informationen behandlas, men även om individen är impulsiv eller eftertänksam.

Om man kombinerar flera av dessa element får man en "lärstil", som är specifik för en enskild person. De element som har visat sig vara viktigast för de flesta individer och har gett snabbast resultat är: ljus, design, tidpunkt, de olika sinnen och informationsbearbetning. Däremot behöver inte alla tjugo elementen bli tillgodosedda. De flesta har runt tio samverkande element, som är viktiga för deras profil.

(Bild 1)

Från början översattes "Learning styles" till "inlärningsstilar", men i takt med svensk forskning kring den här modellen, har man övergått till, att låta det betyda "lärstilar". "Inlärningsstilar" syftar till, att kunskapsintaget sker i skolmiljö, medan "lärstilar" kan förflytta lärandemiljön utanför skolan och i helt andra sammanhang och med andra metoder.

"Lärstilar" handlar om barns lärande i allmänhet. Calissendorff (2005) menar, att begreppet innebär, att man förutsätter, att alla människor kan lära sig, men har olika strategier för olika ändamål. Detta, att anpassa undervisningen efter alla elevers olika förutsättningar, är kanske den största utmaningen, som lärare har idag.

Boström (1997) skriver, att skillnaden mellan "inlärningsstil" och "lärstil" beror på, att vi har gått från katederundervisning till lärande. Som skolan fungerade från början, hade läraren kunskapen och lärde ut, oftast från katedern, där information rabblades upp och som eleverna förväntades lära in. Inte lika stor hänsyn togs till eventuellt disfunktionella elever. Med "lärstil" menas, att man lär i samförstånd och med varierande metoder och hjälpmedel. Det handlar om, att alla kan lära sig, men på olika sätt, inte bara i, utan även utanför klassrummet. Det är genom hur individen anpassar, bearbetar och strukturerar informationen, som modellerna skiljer sig åt.

2.2 Olika lärstilsmodeller – samma innehåll?

Jag vill kort ta upp två andra lärstilsmodeller. "NLP in education" och Howard Gardners "multipla intelligenser". Det finns dock inget i dessa två, som inte går att finna i Dunn & Dunns forskning och de sammanfaller i mycket. Dessutom har det gjorts mer forskning kring "Learning styles" än på någon annan pedagogisk modell. I Sverige har vi Sveriges LärstilsCenter med ordföranden Lena Boström, som är den ledande personen inom lärstilar i Norden. Hon refererar till följande två modeller i sin kursbeskrivning:

1. Michael Grinder har utvecklat "NLP in education" (Neurolingvistisk programmering i utbildning) (Boström, 1997) vilket är en tillämpning av en modell för inlärningsbeteende (vars upphovsmän Richard Bandler och John Grinder även ligger bakom "VAK-modellen"). Den tar avstamp i hur hjärnan arbetar och bygger på, att man kopplar hjärnans båda halvor till olika färdigheter. Hjärnan är som en dator och kan omprogrammeras av oss själva så att vi kan uppnå optimal inlärningsförmåga. Olika information kopplas till höger respektive vänster hjärnhalva. Språk, läsning, hörsel, fakta och detaljer kopplas till vänster. Färger, konst, känslor, former och mönster till höger.

2. Howard Gardners "multipla intelligenser" (Frames of Mind - The Theory of Multiple Intelligences, 1983) handlar om hur vi är intelligenta, inte hur intelligenta vi är. Han menar att vi i västvärlden länge har försummat att utnyttja människors fulla potential. En av dessa intelligenser är den musikaliska. Dessutom menar Gardner liksom Dunn & Dunn att man ska kombinera olika element, för att få störst inlärningsseffekt.

Det som är gemensamt för dessa modeller jag nämnt är, att de förespråkar en undervisningsmiljö, där alla typer stimuleras och att det är bra, om olika sinnen arbetar parallellt och integreras med varann. Dessutom nämns parametrar som motivation, originalitet, positivt inlärningsklimat och sunt förnuft. Vad som däremot skiljer teorierna åt är att Gardner och Grinder mest är inne på våra sinnen och hur

informationen bearbetas, och var, i hjärnan det sker. I "Learning styles" menar man, att det är många faktorer som skall samverka och att de fysiologiska elementen är en del av dessa.

I den nya läroplanen står det bland annat att *undervisningen skall anpassas till varje elevs förutsättningar och behov.* (LPO 94) Kombinationer av olika sätt att anpassa undervisningen måste alltså anses nödvändig för att nå ut till så många som möjligt. Ofta arbetar man med problembaserat lärande (PBL) och lösningsinriktad pedagogik (LIP) för att ta vara på elevernas olika kompetenser. Måhlberg & Sjöblom (2005) skriver om, att LIP bygger på, att man lyfter fram det, som eleven redan är bra på och fokuserar på det. Alltså i enlighet med Gardner, Grinder och Dunn & Dunn.

Ett annat populärt inslag idag är, att få eleverna att själva reflektera över sitt lärande, det vill säga att man är medveten om vad man gör och inte bara på själva innehållet. Till exempel har eleverna på många skolor en så kallad visningsportfolio, vilket innebär, att de har en pärm med flikar för olika ämnen, där de kan följa sin utveckling från en årskurs till en annan. Kort sagt vill vi på skolan ta vara på elevernas kunskaper utifrån deras förutsättningar. Det brukar visa sig att eleverna har bra självinsikt när det gäller deras utveckling och deras bra eller dåliga sidor. Detta som kallas "metakognition" innebär inte bara, att eleverna reflekterar över sitt sätt att lära sig, utan även att läraren hjälper eleverna, att själva känna igen bra eller dåliga strategier för sitt lärande.

Boström (1997) menar, att begreppet "inlärningsstil" är kopplat till hur en person bearbetar information, som lärs ut av någon. Alltså bygger en sådan lärare sin undervisning på hur hon eller han själv lär sig saker bäst. Ett exempel på "inläring" kan vara ett mästare - lärlingförhållande, där läraren förebildar och eleven härmar. I ämnet musik är det ganska lätt att se, hur den har varit och antagligen fortfarande är den mest dominerande metoden i undervisningen. För att komma vidare i sitt musicerande har "härkning" länge varit en förutsättning, åtminstone inom de traditionella formerna av musik. Har man en lärare, som är av yppersta världsklass på sitt instrument, torde man som elev ligga bra till, för att utvecklas inom samma område som sin lärare.

Barn musicerar självmant och har i förskoleåldern sin spontansång som yttrar sig vid lek. Sundin (1977) skriver att barn, enligt vissa forskare, kan känna igen och imitera toner redan första året. Detta kan jag hålla med om av egen erfarenhet. Men därifrån till att självständigt hålla en stämma är steget långt. Jag har många gånger provat att sjunga en andrastämma när småbarn i olika åldrar har sjungit en melodi. Det slutar alltid med, att barnet i fråga kommer av sig eller slutar sjunga.

Både Lena Boström (1997) och Maria Calissendorff (2005) är inne på olika "lärstilar" och dess möjligheter. Boström pratar om verklig "inläring", att man når tjugo procent av åhörarna vid enbart auditiv information. Om man kompletterar med visuell information når man ytterligare trettio procent. Enligt samma modell blir lärandet avsevärt mycket bättre, om mottagaren själv får göra. Detta är återigen kopplat till teorier om sinnspreferenserna och den så kallade "VAK-modellen" vilket står för visuell, auditiv och kinestetisk/taktil.

Då ämnet musik i det närmaste bygger på, att man använder alla dessa sinnespreferenser, är det intressant att se vilka olika "lärstilselement" man kan komplettera med i själva undervisningen. Sundin (1995) pratar om, att många små barn

gärna använder det kinestetiska sinnet, när vuxna uppmuntrar till musicerande och kanske är det så vi upplever musiken från början. Barnet kan börja röra sig och spela på olika instrument, istället för att sjunga med, när man sjunger för dem. I ett klassrum kan det yttra sig på olika sätt för olika personer. Någon behöver handpåläggning vid instrumentet, medan en annan vill, att läraren tydligt ska visa med kroppen, i form av taktering, för att eleven i fråga skall kunna spela eller sjunga. I båda dessa fall är det en form av kinestetiskt lärande i kombination med visuellt och auditivt.

2.3 Summering av inledning

Med olika infallsvinklar rörande ”lärstilar”, metoder och barns röstomfång återkommer jag hela tiden till, att min sångverksamhet, som musiklärare i grundskolan, bygger på härmning av min röst och mitt pianospel. Alldeles för sällan använder jag mig av andra inslag, så att jag tar vara på elevernas olika ”lärstilar”. I de lärstilsmodeller jag nämnt pratar man om att kombinera faktorer för att få bästa inlärningseffekt. I sig är det ingen nyhet, men det finns olika sätt att tänka sig hur man ska få in det i musikundervisningen. Mitt grundantagande är, att barnen lär sig lättare om de använder fler sinnen samtidigt. Det är också en poäng i sig, att lära sig rätt från början, så att tonhöjderna blir de i arrangemangen avsedda. Eftersom eleverna redan använder sig av olika sinnen för att musicera rent naturligt, är frågan vad man kan komplettera med ytterligare, och på så sätt eventuellt få ett bättre resultat.

Sundin (1977) skriver om barns röstomfång i en undersökning av Persson (1964). Alla femåringar klarade av, att sjunga en oktav mellan lilla a och A#1. När jag testade mina elevers förmåga, att härma tonhöjder, hade jag denna undersökning i bakhuvudet, men jag anpassade tonarterna utifrån mina elevers röstomfång.

Det går ju inte att bortse från detta fysiska faktum, oavsett vilka metoder man vill använda, för att uppnå optimalt resultat. Ingen av dessa lärstilsmodeller berättar dock, hur resultatet av lärandet kan påverkas av rätt eller fel tonart.

Gemensamt för de lärstilsmodeller jag nämnt, är att de bygger på, att man kombinerar olika element för bästa inlärningseffekt. Dessutom nämns lusten att lära hos eleverna, som en viktig del i processen.

3. Syfte

Är det någon skillnad i inlärningseffekt om läraren lär ut sångstämmor enbart på gehör, det vill säga, med ett fokus på det auditiva, eller om läraren använder solmisering eller något annat visuellt som komplement?

4. Metod

För att genomföra undersökningen ämnar jag använda mig av följande metoder: observationer, analys av inspelning (slutresultat), intervjuer med elever och jämförelser med en referensgrupp.

Jag tänker lära ut likartade tvåstämmiga körarrangemang i en kör med elever i årskurserna fyra och fem. Det kommer att vara sex tillfällen på kort tid för att hålla musiken så aktuella som möjligt. Försöket går ut på, att jag på hälften av sångerna förebildar enbart med röst och piano, och andra hälften förebildar tonhöjder med handen, samtidigt som jag sjunger och spelar melodin. De flesta av eleverna kommer ej att ha hört musikstyckena innan, och måste förlita sig på mig som förlaga. Det blir ett mästare - lärlingförhållande och det kommer att handla om, förutom barnens och min lust, att de använder sina auditiva förmågor å ena sidan, och en kombination av auditiva och visuella intryck å andra sidan.

Parallellt har jag en referensgrupp som sjunger samma sånger men med omvänd metod. Tanken är, att göra jämförelser mellan grupperna, för att utesluta, att någon låt är så pass mycket enklare, så att eventuella fördelar med det ena sättet att undervisa är försumbara.

Analys, av slutresultat efter framförande av de olika styckena, kommer att ske med hjälp av inspelning. Jag har beslutat att inte låta en konsert ligga till grund för analys, då jag tror att nervositet kan inverka negativt på slutresultatet. Sedan tillkommer självklart mina egna observationer från instuderingen, med hjälp av anteckningar förda i direkt anslutning till lektionerna. Jag tänker också genomföra intervjuer med enskilda deltagare samt gruppintervju.

4.1 Tillförlitlighet

Några saker är värda att nämna i samband med min undersökning. Dels kan man ifrågasätta legitimiteten, när man har få undersökningstillfällen. Kontinuitet kan vara önskvärt, när man vill undersöka vissa mönster. Jag anser dock, att sättet kan vara försvarbart, när man vill göra en kvalitativ undersökning, rörande ett par inlärningsmetoder.

Musikvalet har naturligtvis också spelat en viss roll. Beroende på svårighetsgrad och lust att lära vissa sånger, kan musikvalet ge en felaktig bild, om metodernas eventuella fördelar eller nackdelar.

Något som också kan vara ett problem är, att jag sedan tidigare känner personerna och både undervisar och är observatör på samma gång. Jag hoppas, att jag har så pass mycket lärararerfarenhet, att jag med hjälp av anteckningar gjorda i direkt anslutning till lektionen, kan hålla isär mina olika roller i sammanhanget. Vi kommer att arbeta i den ordinarie musiksalen och det kan göra, att elever faller in i sina vanliga roller och blir pratiga. Om så sker, ingår det ändå i vardagen på en grundskola och därför hör det till undersökningen. Eftersom min referensgrupp också varit i samma situation, är materialet ändå jämförbart. Det är värt att påpeka, att min referensgrupp faktiskt håller en högre musikalisk nivå och detta gör, att jämförelser måste göras med viss försiktighet.

5. Undersökningen

Jag hade fått ihop en grupp med relativt entusiastiska elever från tre olika fjärdeklasser och en femteklass. Alltså barn mellan tio och tolv år. Under sex tillfällen på fyrtiofem minuter inom loppet av två veckor träffade jag min grupp elever utanför mitt och deras ordinarie schema. Tillfället kallades extrakör. (Jag kommer framöver benämna den här gruppen som ”kören”.) Sammansättningen var i genomsnitt, beroende på närvaron, tjugo personer, varav sju tillhörde andrastämman. Det var min idé, att om vi träffades fler gånger i veckan, skulle mindre tid ödlas på, att komma ihåg, vad vi gjorde sist och på så vis få en snabbare bild av, om min teori stämmer. När vi satte igång med uppsjungningen den första lektionen fick jag bekräftat, att det var ovana körsångare i gruppen, vilket ju var meningen. De reagerade med fniss när vi började värma upp, vilket dämpades något till nästa lektion, men försvann ej helt. Jag försökte anpassa alla sångerna så att den lägsta tonen inte skulle underskrida lilla a, men var lyhörd för att, beroende på hur första stämman klarade av höga toner, förändra tonarten något. Detta med lägsta tonen hade jag konstaterat vid min audition. Alla sånger - utom en - bygger på att de två stämmorna fungerar som separata melodier och inte att andrastämman är en underordnad tersstämma. Detta på inrådan av sångpedagogen jag pratade med inför uppsatsen. Jag sa aldrig till eleverna, att detta var en undersökning, utan berättade inför varje ny instudering, hur de skulle få melodin förebildad. Jag var noga med, att vid varje nytt tillfälle vara tydlig med detta, då nya körmedlemmar kunde dyka upp från gång till annan. I en perfekt värld skulle jag ha samma personer från gång till gång, men sjukdom, avhopp, schemaändringar och utvecklingssamtal är en del av skolans vardag och ger nog en rättvis bild av hur verksamheten fungerar i verkligheten.

5.1 Sånger

De sånger jag använde var *Nu grönskar det*, *Han e' okej*, *Uti vår hage* och *Love me do*. Jag hade naturligtvis tänkt ut i förväg vilka av dessa, som skulle läras ut på gehör och vilka, som skulle kompletteras med något visuellt. För att skilja på de två olika metoderna har jag valt, att hädanefter benämna dem ”Gehörsmetoden” och ”Visuella metoden”. Självklart förebildade jag på samma sätt, oavsett om eleverna sjöng melodi eller stämman.

Till *Nu grönskar det* och *Han e' okej* använde jag ”Gehörsmetoden” och menar då att jag förebildade med min röst i kombination med att spela samma melodi på piano. *Uti vår hage* och *Love me do* lärdes således ut med ”Visuella metoden”, vilket innebär, att sångerna förebildades, förutom med sång och piano, även med visuell komplettering. Det betyder, att jag visade tonhöjderna i melodin med handen. Jag berättade också för eleverna vad jag skulle göra, innan jag började vifta med handen, för att undvika förvirring. Däremot sa jag inte varför.

5.2 Referensgrupp

Som referens använde jag mig av en femteklass (som jag kallar ”klassen” hädanfter) och lärde ut *Nu grönskar det* och *Uti vår hage* med omvända metoder jämfört med ”kören”. Det gick snabbt att lära ut och efter trettio minuter av första repetitionen kunde ”klassen” framföra andrastämman av *Nu grönskar det* och melodistämman i *Uti vår hage*. Andra tillfället ägnades åt de andra två sångerna och då med två stämmor per låt. Vid tredje tillfället, som blev längre än fyrtiofem minuter, spelade jag in ”klassen” och alla fyra sånger. Efter framförande av sångerna gjorde jag en gruppintervju.

Eftersom det är ett öppet klimat i ”klassen” var jag ganska säker på att deras svar skulle vara relativt opåverkade av varandras.

När jag satte igång att öva med ”klassen” hade ”kören” redan haft flera övningstillfällen. Varje gång vi skulle sätta ihop stämmor blev resultatet inte särskilt tillfredsställande. Jag kunde då konstatera, att jag skulle spela in stämmorna separat och lägga fokus på det, för att få ett jämförbart material mellan grupperna .

5.3 Lektioner

Jag har valt att beskriva lektionerna med ”kören” i generella och korta ordalag, alltså ungefär vad som hände vid de olika tillfällena. För att tydliggöra för läsaren, vad dessa lektioner ledde till, finns en mer noggrann beskrivning under kapitlet ”resultat”. Där behandlas lektionerna separat och mer detaljerat.

Alla lektioner innehöll uppvärmning och röstvård, och genomgång av en ny sång. Från och med lektion två tillkom naturligtvis repetition av tidigare genomgångna sånger. Därför följer en väldigt kort sammanfattning av lektionernas innehåll.

Första lektionen började med, att jag förklarade för barnen, vad som gällde och vilka tider vi skulle repetera. Jag tyckte det var viktigt att understryka för eleverna, vikten av att komma på alla repetitioner och sa att ”är man med så är man med vid alla tillfällen”. Sedan var det dags att börja med *Nu grönskar det* (med ”Gehörsmetoden”). Det första som skedde var indelning av ljus och mörk stämma. Jag spelade igenom hela låten och lät sedan hela gruppen sjunga melodin. De som tyckte att melodin låg för högt för deras röstomfång, fick utgöra den mörka stämman, vilket blev alla pojkar i femman och några till. Den andra lektionen övade vi in *Uti vår hage* (med ”Visuella metoden”), samt repeterade lektion ett. Följande två lektioner innehöll sångerna *Han e’okej* (med ”Gehörsmetoden”), samt *Love me do* (med ”Visuella metoden”), samt självklart repetition.

Till den femte lektionen dök en ny medlem upp, som en direkt följd av, att jag lovat att det skulle behövas komp till *Love me do*. Han nöjde sig med att sjunga och förstod att vi skulle behöva repetera med instrument vid ett separat tillfälle. Jag förklarade för ”kören” att vi skulle repetera alla sånger, men också försöka spela in dem. Jag ville vänja dem vid att spela in, och på så sätt avdramatisera den egentliga inspelningen. Jag började med de två sångerna som de hade lärt sig med hjälp av ”Gehörsmetoden”. Målet var att repetera alla fyra sångerna, men vi hann bara tre. Detta på grund av att inspelningen, med allt vad det innebär, drog ut på tiden. Den låt vi ej hann med var: *Uti vår hage*, vilket var olyckligt, då den utifrån tidigare repetitioner, kändes svårast för barnen.

Sista lektionen flöt på hyfsat och jag hade förberett för inspelning, genom att rigga en mikrofon mitt i klassrummet, varpå jag ställde upp eleverna, så att stämmorna stod mitt emot varann. Mikrofonens upptagningsförmåga gör, att man kan separera stämmorna någorlunda vid lyssning. Jag gjorde en inspelning stämma för stämma, och en med hela kören samtidigt.

6. Resultat

Jag har valt att dela upp resultatet i olika underrubriker, då resultatet av observationerna är av olikartad karaktär. Dessutom härrör observationerna av lektionerna från mina anteckningar, som jag skrev ner i direkt anslutning till repetitionerna.

För att förtydliga ska jag bara återigen nämna här att lektionerna var de tillfällen, då jag hade ”kören”. Resultat från ”klassen” finns under en egen rubrik.

6.1 Observationer från lektioner

Lektion 1 (*Nu grönskar det* med ”Gehörsmetoden”)

En del tid gick åt till att gå igenom grundläggande röstvård som andning, kroppshållning och något - så enkelt som - att få dem att stå upp och sjunga. Då detta var något allmänt återkommande, har jag valt att nämna det nu, men inte senare. När jag satte igång med uppvärmning blev det mycket fniss, beroende på val av övning, ett tecken på, att de var ovana körsångare.

Efter en första genomgång av *Nu grönskar det* frågade jag, om de kände igen den. De flesta svarade, att de inte gjorde det, men en flicka i första stämman utbrast väldigt glatt, att hon älskade den här sången. Detta bidrog, tror jag, till att det flöt på bra under repetitionen och jag insåg, att valet av sånger kan spela roll för elevernas förmåga eller lust, att ta till sig information. Sedan tog vi oss igenom den stämman för stämman. Till att börja med fick varje stämman lyssna på hela första versen, därefter fick förstastämman sjunga A-delen, som består av samma melodi, som upprepas två gånger. Därefter blev det andrastämmans tur, att sjunga sin A-del. Jag ville inte gå igenom hela sången denna första lektion, för att undvika dödtid för den vilande stämman. På slutet av lektionen provade vi att sätta ihop de två stämmorna, men det var nog lite för tidigt. Resultatet när alla sjöng ihop blev inte helt bra, mest beroende på, att för få elever kunde sina stämmor. Innan vi skildes åt fick barnen ett smakprov på kommande sånger, och de verkade nöjda med vad som komma skulle.

Lektion 2 (*Uti vår hage* med ”Visuella metoden”)

Den andra lektionen tänkte jag sätta igång direkt med uppvärmning och röstvård. Dock tillkom det en del körmedlemmar och några försvann, så det gick fem minuter till ren logistik. När allt var avklarat sjöng jag igenom de två första verserna av *Uti vår hages* melodistämman. I direkt anslutning sjöng jag även andrastämman. Därefter började själva instuderingen med ”Visuella metoden”. ”Jag kommer även att visa melodin med handen”, var det enda jag sa, och ingen undrade över det. Jag valde att låta andrastämman börja denna gång och med omkvädet, eftersom detta återkommer i sången. Därefter gick jag igenom omkvädet med förstastämman. Vi gick igenom melodin på detta vis, och försökte sedan sätta ihop stämmorna. Sedan blev det repetition av föregående lektion. Vi försökte sätta ihop stämmorna till *Nu grönskar det*, på elevernas begäran, med en gång. Jag fick dock repetera stämvis och sedan återigen prova alla tillsammans. Vi avslutade med, att än en gång sjunga *Uti vår hage*, en stämman i taget.

När jag beskrev för dem, att jag kommer att visa med handen, infann sig ett annat fokus framåt, riktat mot mig. Första lektionen hade de mer tittat lite förstrött åt alla håll, men nu var det många som fokuserade blicken på min hand som höjdes och sänktes. När vi

satte ihop de två stämmorna var det långt ifrån färdigt, däremot hade *Nu grönskar det* satt sig lite mer. En känsla jag fick var att *Uti vår hage* inte har lika självklara stämmor och på så sätt blir svår att jämföra med övriga sånger.

En passage i *Uti vår hage* som jag återkom till var i omkvädet. Först är det tonen B (Kom liljor och akvileja) och sedan tonen A (kom rosor och salivia) på ordet ”kom” i de två stroforna. Efter första genomsjungningen ville de flesta sjunga tonen B på båda orden. Därför gjorde jag en noggrann genomgång av detta ställe. Det verkade som om barnen förstod bättre tack vare mitt ”handviftande”, men resultatet denna lektion sa något annat. Det gick jämförelsevis ganska bra, att sjunga igenom *Nu grönskar det*. Om jag får uttrycka mig ofint, så lät *Nu grönskar det* mindre dåligt än *Uti vår hage* efter en lektion.

Lektion 3 (*Han e' okej* med ”Gehörsmetoden”)

Under lektion tre kände jag, att alla hade roligt och de verkade tycka om låten. Vid genomgången av *Han e' okej* var det några som kom ihåg lite av melodin och började sjunga direkt. Jag talade om för andrastämman, att det var de som hade melodistämman i den här sången, vilket de ansåg vara ett viktigt ansvar och så blev det lite skojande om det. Dock inget som tog fokus helt från körsången. Låten bygger oftast på korta fraser om två takter, som upprepas i fyra tacters intervaller. Stämmorna är terser staplade på varandra. När en stämma har sjungit fyra takter tillkommer nästa. Tack vare det, kunde jag sätta igång en stämma, för att sedan vända mig om till nästa, och på så sätt ha tvåstämmigheten igång relativt snabbt. Dock hade jag först separata stämgenomgångar som vanligt.

Även om *Han e' okej* är väldigt repetitiv och på så vis någorlunda enkel, var det svårt för eleverna, att hitta tillbaka till sin stämma, om de kom av sig. Dessutom; om jag vände mig till en stämma och sjöng med den, följde gärna hela gruppen min röst efter ett tag. Formen var inte heller självklar, även om de enskilda partierna var enkla för eleverna att lära sig. I den här sången handlar det mer om att skapa en form, än att utgå från en given mall. De sånger som vi sjungit hittills, (och den som skulle följa), hade haft en A-del och en B-del. Dessutom hade jag inte bestämt formen till *Han e' okej* i förväg, vilket skulle visa sig leda till en viss tveksamhet i insatserna hos eleverna. Jag tänkte dock inte så mycket på det, utan körde igenom ett parti i taget och tyckte att jag hade läget under kontroll. Men eleverna visste inte, i vilken ordning dessa partier skulle komma.

Lektion 4 (*Love me do* med ”Visuella metoden”)

Denna lektion innehöll väldigt lite strul i början och under uppvärmningen, så vi fick ingen tidsbrist mot slutet. Det kändes mer fokuserat än vanligt, vid själva instuderingen. Det kan bland annat bero på att jag lovade några pojkar, att de skulle få kompa i den här låten, vid ett eventuellt framförande senare i vår.

Love me do gick relativt snabbt att lära ut, åtminstone formmässigt. Den liknar också *Han e' okej* på så sätt, att det är korta upprepande fraser, dock ej tersstämmor, utan stämmorna ligger som två separata melodier. Däremot var jag lite otydlig med vem eller vilka, som skulle sjunga versen. Jag sa eventuellt något om, att vi skulle se över versen senare och så sjöng alla, utan att riktigt kunna melodin. Det blev då ibland för ljusst och ibland för mörkt för vissa, vilket ledde till att en del ”brummade” istället.

Vidare noterade jag, att en av flickorna i första stämman - vid ett flertal tillfällen - hjälpte de andra, genom att visa tonhöjderna med handen. Hon visade på skillnaden,

mellan första stämman, där tonerna går uppåt stegvis, jämfört med andra stämman, som går upp och sen ner. Jag tänkte, att den flickan blir väl pedagog så småningom. Vi kunde ganska snart sätta ihop stämmorna och uppnå ett acceptabelt resultat. Eleverna verkade tycka, att det var roligt tack vare detta.

Vid repetitionen av tidigare låtar var det ganska klart, att den låt som eleverna hade svårast att klara av var *Uti vår hage*. Då tänker jag på, när de sjöng en stämma i taget. När vi satte ihop stämmorna tillkom svårigheten med, att hålla sin egen. Dessutom började de elever, som jag lovat skulle få spela instrument undra, om de skulle plugga in gitarrerna, varpå jag fick avbryta och förklara, att vi får öva instrumentspel vid ett separat tillfälle. Dessutom tänkte de inte på, att de ej hade sett någon ackordanalys eller ens spelat en ton för den delen. Det är kul att se hur entusiasmen tar över och styr elevernas handlande. Vi sjöng hursomhelst igenom alla låtar tvåstämmigt.

Lektion 5 (repetition)

Vi repeterade och gjorde inspelningar av allt utom *Uti vår hage*. Utan att behöva lyssna på inspelningen kan jag säga att resultatet inte var sådant att man kunde märka någon kvalitativ skillnad mellan de olika sångerna och de metoder jag har använt mig av. Inspelningen gjordes ändå mest för att vänja barnen vid situationen, så att de eventuellt inte blir lika nervösa nästa gång, då vi spelar in på riktigt.

Den för dagen nya medlemmen var en tillgång i andrastämman, skulle det visa sig. Däremot frågade han inget om stämmorna i de olika låtarna, vilket till en början fick mig att tro att han inte sjöng, utan bara hade kommit för att få spela bas. Några pojkar och flickor från samma klass satt nära varandra och utgjorde ett störande moment. När några av dessa elever försvann, blev det bättre och jag behövde inte fokusera på, att säga till elever att sluta prata.

Själva formen hos låtarna var eleverna på det klara med, utom på *Han e' okej*. Som jag antydde tidigare, så hade eleverna inte fått tydliga instruktioner om i vilken ordning partierna skulle komma. Följden blev därför många osäkra insatser och osäkra blickar mot mig.

Lektion 6 (inspelning)

Jag fick med mig alla låtar i olika varianter innan lektionens slut. Dock var det ett stressmoment för mig, att känna, att jag var tvungen, att hinna få med mig allt material till den dagen. Det gjorde, att när en del elever, som dessvärre brukligt är, ”var tvungna” att luta sig fram mot mikrofonen och prata i onödan, blev jag mer provocerad än nödvändigt. En optimal inspelningssituation ska innehålla så få störningsmoment som möjligt - tycker jag - och det hade varit bra, om sångarna varit på gott humör genom hela inspelningen.

6.2 Observation av "klassen" (referensgruppen) och efterföljande gruppintervju

"Klassen" träffade jag under tre tillfällen. De fick öva in *Nu grönskar det* och *Uti vår hage* vid ett och samma tillfälle. Eftersom hela klassen hade sjungit *Nu grönskar det* tidigare och alltså kunde melodistämman, lärde jag bara ut andrastämman. Det visade sig vara en riktigt musikalisk grupp, som höll fokus på uppgiften hela lektionen. Dessutom klarade de av att sjunga i olika oktaver, då några av pojkarna redan har kommit i målbrottet. Så på sätt och vis sjöng klassen tvåstämmigt. Båda sångerna gick snabbt att lära ut med ett bra sångresultat, även om jag inte satte ihop två stämmor i elevgruppen, utan sjöng den utelämnade stämman själv. När vi skulle avsluta med att sjunga igenom *Nu grönskar det*, bytte jag tonart och då lät det mycket bättre. *Uti vår hage* kändes mer omtyckt i denna elevgrupp än i "kören".

Lektion två ägnades åt *Love me do* och *Han e' okej*, alltså även dessa övades in under samma tillfälle. De fick lära sig två stämmor i bägge dessa låtar, och med tanke på de pojkar som sjunger en oktav lägre än övriga klassen, kan man säga att det blev trestämmigt.

Vid tillfälle tre spelade vi in alla fyra sångerna och det var helt fritt från störningsmoment. Det var en av anledningarna till att jag valde den här klassen som referensgrupp. Resultatet blev över förväntan med tanke på att de hade färre repetitionstillfällen än "kören".

Sedan följde en gruppintervju. Någon konstaterade snabbt, att skillnaden mellan de olika låtarna hade varit, att "ibland viftade du hysteriskt med handen och ibland inte". De flesta tyckte, att det var lätt att förstå och följa handens rörelse, och även att det var lättare, att lära sig melodierna med hjälp av "Visuella metoden". Resterande elever tyckte inte, att det var någon skillnad mot, att bara lära sig på gehör. Ingen tyckte, att det blev svårare. De få elever som sjöng en oktav lägre än merparten av klassen, tyckte att det var lättare att förstå vad jag menade med "att sjunga en oktav ner" när jag visade med handen. De flesta tyckte även, att jag hade kunnat visa med handen i alla låtar, även om en pojke, menade att det inte spelade någon roll, då de var så oerhört musikaliska.

6.3 Intervjuer

Jag intervjuade två barn ur "kören". En flicka ur första stämman och en pojke ur andrastämman. Jag valde ut dessa två av olika skäl. Dels för att de har stor social kompetens, dels för att de båda har visat intresse och koncentration, och varit med på alla repetitioner, så jag visste att det skulle gå att få någonting ur dem. Dessutom var båda säkra på sina respektive stämmor - och tack vare det tänkte jag - att just de två skulle kunna resonera kring eventuella skillnader i sättet att lära sig de olika sångerna.

Till att börja med frågade jag, vilken låt de tyckte var lättast respektive svårast, att lära sig. *Love me do* tyckte flickan var lättast, för att hon är mer van att sjunga engelska sånger. *Nu grönskar det* var svårast för henne, då hon lätt kom in på andrastämman. Hon tyckte, att stämmorna var lika, men att andrastämman lät mer som en melodi än själva melodistämman. Pojken tyckte, att *Nu grönskar det* var lättast, och att *Uti vår hage* var svårast.

På frågan om det var någon skillnad, mellan *Nu grönskar det* och *Uti vår hage*, tyckte pojken inte, att det var någon direkt skillnad. Flickan tyckte bättre om den första, därför att den var gladare och hade ett bra tempo.

Om skillnaden mellan *Han e' okej* och *Love me do* sa pojken, att *Love me do* möjligvis var lättare, för att den var roligare. Jag provade med en ledande fråga: "Var det lättare, tack vare att vi lärde oss den på något annat vis?" Pojken spann inte vidare på den tråden. Flickan tyckte, att det skilde mycket i tonarter och att *Han e' okej* inte hade så många olika toner och därmed var ganska lätt. Dock var det problem, att hitta tillbaka, om man börjat sjunga fel stämma.

Vidare frågade jag, hur de lär sig melodier bäst. Pojken sa att han lyssnar flera gånger på melodin och sedan nynnade med, så fort han kan eller lärt sig melodin. Flickan sa, att hon lyssnar på pianot och sången. Dessutom, när det gällde den här körverksamheten, tyckte hon om, att jag visade med handen. "Jag menar, hur vet man annars om tonerna går upp eller till och med mer upp!" Hon sa, att man kan tänka sig handens rörelse som en bild i huvudet, när jag slutat vifta och även senare, om man sjunger låtarna på egen hand. Pojken tyckte också, att det var lätt att följa när jag visade med handen. Det var bra att jag gjorde det, innan han kunde melodin, sedan spelade det ingen roll.

Efter detta tyckte bägge eleverna, att jag borde ha visat melodin med handen, även i de andra låtarna. På frågan om de kunde komma på andra sätt, att lära sig melodier, svarade pojken med en motfråga: "Finns det några andra sätt?" Då hade jag en liten utveckling om rytmik och andra metoder, som jag inte tänker ta upp här. Flickan svarade att hon trodde det var bra, om man själv spelade piano, för då kunde man ta ut melodier själv.

6.4 Övriga observationer

En pojke i andrastämman, som var säkrare än de övriga, spelar piano sedan många år. Han var den, som många verkade vända sig till om de - som det verkade - kom av sig. Några av de andra som också spelar instrument, dock inte piano, uppvisade inte samma förtrogenhet med stämman.

Jag sa till några av pojkarna, att om vi uppträder med låtarna, kan de få spela instrument i *Love me do*, vilket skulle visa sig förflytta fokus från sång till spel. Det gjorde, att jag fick jobba med, att hålla dem tillbaka de följande lektionerna. Det kändes lite synd, då deras entusiasm var stor, men de förblev ändå "kören" trogen.

7. Analys

Jag ville med min undersökning, se om barnen kunde lära sig en sångstämma bättre, beroende på vilken metod jag hade vid instuderingen. Det jag snabbt kunde konstatera var, att det var stor skillnad på slutresultatet i de två grupperna. Den så kallade ”kören” innehöll barn från fyra olika klasser och blandade åldrar. Kanske var det i sig en negativ faktor. Repetitionerna hade också lite olika deltagare, från gång till annan, och eleverna var ibland lite okoncentrerade, till exempel vid uppsjungningen.

”Klassen” (referensgruppen) uppvisade ett större mått av intresse, koncentration och musikalisk kvalitet. Det var även en mer homogen grupp, mycket beroende på, att de tillhör samma klass. Till deras fördel ska sägas, att instuderingstillfällena stördes lite eller inte alls av elever, som var fokuserade på annat än sång. Till deras nackdel var, att de hade kortare tid på sig, att lära sig sångerna.

Som jag tidigare har nämnt, började jag min undersökning något senare i tid med den här gruppen, och hade redan konstaterat, att det skulle bli svårt, att få jämförbara resultat om jag uteslutande skulle spela in färdiga arrangemang. När det gäller jämförelser mellan grupperna, har jag därför beslutat mig för att använda mig av inspelningarna av andrastämman i ”kören” och ”klassen” på *Nu grönskar det*. På samma sätt jämför jag melodistämman mellan grupperna på *Uti vår hage*. När det gäller de övriga två sångerna gör jag jämförelser mellan båda stämmorna.

Jag har delat in analysen under rubrikerna ”Gehörsmetoden”, som avser de sånger jag förebildade, utan visuell komplettering, och ”Visuella metoden”, alltså när jag även förebildade med handen.

7.1 ”Gehörsmetoden”

”Kören” (*Nu grönskar det* och *Han e’ okej*)

Efter att ha lyssnat på inspelningarna, kan jag konstatera att skillnaderna mellan de fyra olika sångerna var marginell - jämfört i samma elevgrupp - ur ett kvalitativt perspektiv. Däremot var det ganska stor skillnad i, hur låtarna mottogs och förvaltades av eleverna i de två olika grupperna. Melodistämman i *Nu grönskar det* gick ganska bra att få korrekt. Jag tror att det visar på, att de hade hört låten, trots att de hävdade motsatsen. Andrastämman fungerade också relativt bra, men blev lite otydlig på de lägsta tonerna. Framför allt när inte jag sjöng med dem. Jag hade efter ett tag bytt tonart på låten i ”klassen” och det förbättrade resultatet avsevärt. Kanske hade ”kören” haft fel tonart hela tiden och jag blev lite vilseledd av, att melodistämman tyckte, att den varit tillräckligt ljus. I ”klassen” hade jag ingen melodistämman att ta hänsyn till.

På inspelningarna av *Han e’ okej* kan man tydligt höra skillnad på, om stämmorna sjunger var och en för sig, eller om de sjunger tillsammans. Precis som under repetitionerna, föll eleverna in i varandras olika stämmor. När hela ”kören” sjöng samtidigt och jag vände mig till en stämman, för att stötta den, var det svårt för den andra stämman, att inte falla in i det jag sjöng. Detta var ett återkommande problem i alla låtar, men när stämmorna låg nära och gjorde samma språng, blev det extra tydligt. Alltså som i *Han e’ okej*, som bygger på parallella tersstämmor.

”Klassen” (*Love me do* och *Uti vår hage*)

Det gick relativt snabbt för dem, att lära sig *Uti vår hage*, utan att repetera allt för många gånger, jämfört med ”kören”. Dessutom klarade de passagen i omkvädet (den

som ”kören” haft problem med) utan någon noggrann genomgång. *Love me do* lät ungefär på samma sätt, jämfört med ”kören”. Däremot kan man märka, att ”klassens” melodistämman har lite problem, att hålla kvar en lång ton, samtidigt som andra stämman rör sig neråt. Då vill gärna melodistämman följa med ner.

7.2 ”Visuella metoden”

”Kören” (*Love me do* och *Uti vår hage*)

Det som slog mig var, att det var många som tog till sig själva metoden som hjälpmedel, och började vifta med händerna, för att hjälpa varandra, som jag uppfattade det. Efter lektion två hade ”handviftningen” liten eller ingen effekt. Till exempel trodde jag, att det stället jag återkom till i *Uti vår hage*, skulle bli enklare för ”kören” att klara av, än det visade sig. ”Klassen” nådde likvärdigt resultat med ”gehörsmetoden”. *Love me do* var den låten, som nådde bäst resultat på kortast tid för ”kören”, även vid hopslagning av stämmorna. I den här låten var det en flicka, som började agera hjälplärare och visa för de övriga i första stämman, att de skulle hålla kvar tonen, vilket också hjälpte dem vid åtminstone två av fyra tillfällen i sången.

”Klassen” (*Nu grönskar det* och *Han e’ okej*)

I *Nu grönskar det* hade ”klassen” övat i en tonart, och efter en god stund hade jag transponerat upp den ett tonsteg. Detta till trots lät det väldigt bra på inspelningen och i jämförelse med andrastämman i ”kören”, var det stor skillnad i tonsäkerhet. Med *Han e’ okej* var resultatet, att det lät bra om de partier, som var repetitiva jämfört med ”kören”. I partiet där stämman vandrar mer fritt, satte de tonerna något bättre i den här barngruppen. Dock med en viss reservation, för att de eventuellt var mer fokuserade vid instuderingsstillfället.

7.3 Tolkning och slutsatser

Det som slår mig först och främst är att det är svårt att analysera metodernas inverkan på de två olika elevgrupperna, i förhållande till hur inspelningarna låter. Även själva lektionerna var alldeles för olika i karaktären, för att man skulle kunna göra någon jämförelse av större vikt. Däremot verkar det som skedde på lektionerna och det som sades i de olika intervjuerna tyder på, att merparten av eleverna hade en känsla av, att de var mer behjälpta av ”Visuella metoden”. Trots det så fanns det väldigt få partier i låtarna, som eleverna eventuellt klarade bättre, tack vare detta. Ett sådant ställe skulle till exempel, i så fall, ha varit omkvädet i *Uti vår hage*, där ”kören” hade svårt att hitta rätt toner, medan ”klassen” hade något lättare för det. Det borde ha varit tvärtom, enligt min teori. Detta kan ju bero på att det var andra faktorer som spelade in vid instuderingsstillfället. Eftersom ”klassens” repetitioner innehöll färre störningsmoment, kan det helt enkelt vara så, att de hörde tonerna tydligare.

Det finns några få passager i låtarna, där man skulle kunna anta, att den visuella kompletteringen har varit till stor hjälp. Detta till trots, tolkar jag det här materialet med en nypa salt beträffande ”Visuella metodens” eventuellt positiva effekt. Jag tror, att den här studien framför allt har gjort mig ännu mer uppmärksam på olika aspekter i en lärandesituation.

8. Diskussion

En minnesbild jag har av inspelningen med ”kören” är, då förstastämman ska hålla en lång ton i *Love me do*. Då är det en flicka som hjälper sina kamrater, genom att visa med handen, att de ska hålla kvar tonen i två takter istället för att byta toner, som de gör i andrastämman. Det hjälpte eleverna då och på det stället, i just den låten. I exakt det ögonblicket kunde jag känna, att jag hade hittat rätt med ”Visuella metoden” som hjälpmedel. Det var dock en isolerad händelse och snart var jag tillbaka i verkligheten.

När det gäller komplexiteten i olika individers sätt att ta till sig information, och om jag försöker förhålla mig till det i den här studien, har jag kommit fram till följande:

Det handlar om, att kombinera faktorer för bästa inlärningseffekt, detta i enlighet med ”learning styles” och det som på svenska kallas ”lärstilar”. Det stod klart redan innan undersökningen, men förtydligades av det faktum, att jag läste om olika lärstilsmodeller och sedan genomförde den här studien. Eftersom alla människor har en helt unik ”lärstil” är det viktigt, att - om möjligt - ha så många samverkande faktorer som möjligt för optimalt inlärningseffekt. Som de viktigaste faktorerna ser jag elevernas egen motivation, grupsammansättning och kontinuitet. Med tanke på hur snabbt ”klassen” tog till sig information i förhållande till ”kören” fick jag väga in ytterligare några element, som skilde mellan grupperna åt, och som kan ha påverkat förmågan att lära sig hos eleverna. Repetitionerna skedde vid olika tidpunkt på dagen, vilket borde ha påverkat ljuset och eventuellt temperaturen. Dessutom inföll musiklektionen för ”klassen” i direkt anslutning till deras lunch. Detta är alltså flera element som kan påverka elevernas lärandeförmåga utöver de musikaliska aspekterna. Jag menar, att det kan påverka min uppfattning om huruvida ”klassen” verkade ha en större fallenhet för att lära sig sångstämmor än ”kören”.

Det var dessutom lite olika förutsättningar för grupperna. I *Nu grönskar det* hade ”klassen” bara behövt höra andrastämman under genomgång och kunde koncentrera sig på den, även om jag sjöng melodin samtidigt. Det var naturligtvis en anledning att inte direkt jämföra med hur ”kören” klarade av den. På samma sätt förhöll det sig med *Uti vår hages* melodistämman. Det blev också skillnad i, hur eleverna jobbade med låtarna efter att de hört dem för första gången. I ”kören” kunde de redan en av stämmorna i *Han e' okej* sedan första lektionen, vilket kan ha haft betydelse. De blev också väldigt glada av att sjunga den låten, vilket kanske också påverkade resultatet. Många har i efterhand efterlyst, att få sjunga den här låten igen. I ”klassen” var de generellt glada över, att få sjunga över huvudtaget. Man behövde inte övertyga dem om, att någon enskild låt var rolig, för att de ville sjunga den.

Vad är ”lärstilar”? Det var en av de första frågorna jag, i samtal med min handledare, kopplade till denna uppsats. Olika stilar för lärande? Nu vet jag, att det inte handlar om hur en människa lär ut, i första hand. Det är faktorer, som påverkar hur vi lär oss saker på bästa sätt. En av dessa återkommande faktorer - oavsett lärstilsmodell - är motivation. Det hör ihop med lusten att lära, vilket jag personligen alltid har ansett vara det viktigaste, när det gäller lärande i alla dess former. I en grupp med barn, där alla är motiverade till sång och har ett gemensamt mål - nämligen att lära sig några sånger och eventuellt framföra dem - borde lusten och motivationen vara tillräckligt stor, för att inte inverka negativt på slutresultatet. Det var just detta jag ville komma åt, genom att starta en kör på frivillig basis. Angående motivationens roll, hade för övrigt

undantagslöst alla glatt utropat: ”Ja! Jag gick vidare!” efter min lilla uttagning till ”kören”. Det kändes ett tag, som om det var teveprogrammet ”IDOL” vi höll på med. Några slutade snabbt i ”kören”, när det visade sig, att det inte var frågan om ett idolliknande projekt. Man kan fundera vidare på musikens roll i samhället eller tvärtom. Oavsett det, så tyckte jag att detta kändes som ett säkert kvitto på, att eleverna hade lust till det här projektet. Som kontrast till det fick ”klassen” inte veta, att de skulle ha kör på schemat under några veckor, men hade likväl hög motivation och lärde sig låtarna snabbt och effektivt. Man kan nog inte på förhand bestämma sig för, hur man ska locka fram lusten att lära hos eleverna, men man måste självklart försöka, om de tappar den. Det är ändå så, att motivationen måste komma inifrån, och man kan inte tvinga på människor något, som de inte vill, även om man lockar med belöning. Jag vill dock inte starta en ny tankegång här, utan avslutar med att konstatera, att motivation och lust är viktiga komponenter vid alla inlärningsprocesser.

Ett annat sidospår detta arbete har lett mig in på, är, huruvida det krävs pedagogisk vägledning av något slag, för att bli musiker av yppersta världsklass. Oavsett vilka metoder som användes, så kunde Wolfgang Amadeus Mozart åtnjuta en av världens kanske främsta pedagoger; nämligen sin far Leopold. Han hade antagligen inte på egen hand nått de höjder inom den västerländska konstmusiken som han nu gjorde. Beroende på musikstil kan man även fundera på om lärare behövs. Den klassiska musiken må vara mer komplex än populärmusiken, men samtidigt finns en ljudtekniktradition, som man kanske inte kan lära sig helt på egen hand. Mozart behövde inte oroa sig för, hur hans musik skulle låta, beroende på mikrofonplacering vid en inspelning, då sådant inte existerade. Jag har en elev som har lärt sig helt på egen hand att spela trummor, bas, gitarr och piano. Det går att få gratis lektioner på internet i instrumentspel och hur olika ackord kan spelas och hur färgningar ser ut. Numera är **alla** lärare, som kan spela instrument och dokumentera sig själva, för att sedan lägga ut materialet på exempelvis ”youtube”! Vi som är utbildade pedagoger kanske snart inte behövs. Jag antar, att det lite grovt kan jämföras med när jazzen uppstod. Det fanns förebilder för de unga, men ingen skola att gå i. Senare när den musiken, som först ansågs förkastlig, blev finkultur, kunde man också studera den på högskolor. Nu tänker jag avsluta denna tankegång.

Det här med medlemmar, som kommer och går i en kör, påverkar ju också resultatet. ”Klassen” hade på så sätt mer kontinuitet i sin verksamhet. Man kan ju inte råda över omständigheterna, men nog hade jag hoppats på, att ha samma medlemmar från första till sista undervisningstillfälle. Något jag däremot - med lite vilja - hade kunnat påverka var valet av lokal. Vissa medlemmar i ”kören”, hade säkert varit behjälpta av att ha verksamheten förlagd utanför musiksalen, för att inte falla in i gamla mönster och bli ofokuserade. Undersökningen handlar ju dock om en skolkör, och det finns inga andra lokaler med piano på min skola.

En viktig faktor som jag vägde in var självklart tonarterna, och jag hade tagit del av Bertil Sundins (1977) forskning i ämnet. Sedan visade det sig, att jag kanske var lite för nitisk i, att behålla mina på förhand uttänkta tonarter och istället borde ha anpassat dem specifikt för var och en av elevgrupperna. Nu fick jag ändra tonarten efter inledd instudering, vilket antagligen var mindre bra. Detta gällde i och för sig bara *Nu grönskar det* och resultatet blev till det bättre.

I en lärandesituation med en kör i ett klassrum innehållandes ett tjugotal elever, som alla sjunger samma sak, kan möjligheterna för elevernas olika ”lärstilar” kännas begränsade.

Alla tittar och lyssnar på läraren som förebildar och allt sker i den miljö de är vana att ha musikundervisningen i. Det borde vara ett typiskt exempel på katederundervisning, vilket skulle innebära att det handlar om ren ”inläring”. Eleverna lär in min version. Men om man betänker, att eleverna i en grupp på egen hand och tillsammans med andra kan hitta strategier, för att lära sig, inser man att det faktiskt finns utrymme för olika ”lärstilar”. Exempel på att de lärde av varandra såg jag i båda elevgrupperna och vid några tillfällen rörde det sig om, att de visade med händerna, om tonerna gick upp eller ner. Det är ju också så, i enlighet med ”learning styles”, att en del lär sig bättre i grupp än individuellt eller i par med andra.

Begreppet ”lärstilar” kändes alltför stort till en början och jag är övertygad om att många av eleverna gjorde bättre ifrån sig enbart genom den ”Visuella metoden”, men jag tror att det fanns andra element som var viktigare och som jag blev medveten om när jag läste om ”lärstilar” och ”learning styles”. Bara det faktum att man säger till en elevgrupp, att ställa sig upp eller sätta sig ner kan inverka positivt eller negativt. De kinestetiska eleverna, alltså de som vill vara fysiskt aktiva, och de som vill använda sitt taktila sinne kanske lär sig bättre, om man gungar till musiken när man sjunger. Wiklund (1995) skriver om och vurmar för aktivering av hela barnet i form av rytmik. När jag hade läst det tänkte jag, att i min undersökning är det relevant om det i själva lärandeprocessen märks någon skillnad i, att hitta rätt tonhöjder, med eller utan visuell komplettering. Jag utslöt att ha med rörelse i någon form som komplement, då jag var väldigt övertygad om, att det bara var det visuella jag ville lägga till. Andra komplement som Boström (1997) påstår ökar ”inläringen” kände jag var självklart i en körsituation. Alla elever måste ju själva göra något, eller till och med röra på sig, för att det ska bli något resultat. I det här fallet sjunga och gärna rätt toner. Vid en stundens ingivelse prövade jag ändå, att låta kören svänga i takt med musiken när de sjöng. Resultatet blev inte, att de sjöng tonerna mer exakt, men de sjöng starkare och verkade något säkrare på vad de gjorde. Kanske underskattade jag rörelse som komplement när jag började planera för den här undersökningen. Det är definitivt något som jag framöver kan tänka mig att testa på de klasser jag har och företrädesvis där man märker, att vissa barn inte gärna sitter stilla på sin stol under en hel lektion.

Det är viktigt, att skilja på slutresultatet av själva undersökningen och på körresultatet. Eftersom jag fick tiden att genomföra undersökningen av min chef, hade jag ett ansvar gentemot min arbetsplats och eleverna, att körverksamheten skulle bli något, som kunde komma skolan till glädje i framtiden. Detta var en svår omständighet när jag började med det här projektet. Jag trodde, att jag skulle kunna fokusera på två olika metoder och sedan jämföra slutresultatet av de färdiga körsångerna. Lite naivt trodde jag, att jag kunde lägga all energi på att lära ut sångerna och få ett resultat att jobba med. Jag har - allt eftersom undersökningen fortlöpt - mer och mer kommit in på andra faktorer, som påverkar hur eleverna lär sig. Framför allt insåg jag snabbt, att jag var tvungen att ändra min inställning till hur jag skulle analysera resultatet. Stämmorna var för sig gick att bedöma och jämföra, men inte tillsammans, då alltför många missade toner så grovt, att det inte skulle gå att bedöma huruvida någon metod hade fallit extra väl ut eller inte.

8.1 Slutord

Drivkraften och lusten hos körledaren och barnen är kanske viktigast, sedan kommer de metoder man använder. Hinder ska övervinnas, innan man kan tala om metodiken bakom resultaten. Det är viktigt, att stanna upp ibland och fundera på hur man förhåller sig till pedagogiken i stort. I den dagliga tillvaron som lärare, hinner man inte alltid stanna upp och reflektera, när det är prov att rätta och betyg att sätta. Ofta fyller man tiden med sådant, som inte i första hand ligger i ens arbetsuppgifter, såsom att ringa föräldrar och lösa konflikter.

Om det är något den här undersökningen har fått mig medveten om är, att jag fortsättningsvis kommer att experimentera med ”lärstilar” i olika former. Hela arbetet och det faktum, att jag observerat mig själv som lärare, har lett till många tankar kring musik och pedagogik generellt, som nästan tagit över från själva undersökningen. Man blir väldigt medveten om alla faktorer runt omkring, som kan påverka, dels ett resultat, men framför allt undervisning i stort. Det gäller att som lärare vara väl införstådd och påläst. Ju mer man funderar kring olika lärstilmodeller kontra den verklighet vi jobbar i, förstår man, att det är en enorm utmaning, att ha tid med allt detta.

Den här uppsatsen kommer förhoppningsvis att hjälpa mig i mitt arbete som musiklärare i framtiden, när jag använder idéer från alla tankar, som detta arbete har väckt i olika klassrumssituationer.

Till sist vill jag nämna följande. När mitt arbete startade på våren, fanns ingen fast kör på skolan. Som av en händelse fick en kollega för sig, att starta en barnkör med frivilliga barn, från förskolan upp till årskurs fyra. På så vis har vi på skolan haft två köror parallellt, vilket har lett till flera uppträdanden, samt ytterligare två nummer till avslutningen: ”Kalles kör” och ”kören” (Fredriks kör), som är utökad med medlemmar från ”klassen”, samt frivilliga äldrelever.

9. Referenser

- Arrias, Linn (2005): *Rytmik och kör*. Stockholm: KMH
- Boström, Lena & Wallenberg, Hans (1997): *Inläring på elevernas villkor – inlärningsstilar i klassrummet*. Jönköping: Brain books.
- Calissendorff, Maria (2005): *Om man inte vill spela - då blir det jättesvårt – en studie av en grupp barns musikaliska lärande i fiolspel*. Örebro: Örebro universitet.
- Gustafsson, Jonas & Lindeborg, Ronny (1996): Personlighetsutveckling eller kulturell skolning – idéernas nedslag i svensk musikundervisning. ss. 77–90.
Ur *Varför musik?* Øivind Varkøy (red.) Stockholm: Runa.
- Måhlberg, Kerstin & Sjöblom, Maud (2005): *Lösningssinriktad pedagogik*. Smedjebacken: Mareld.
- Paulson, Björn (2005): *Körledarens röstliga förebildande*. Stockholm: KMH.
- Paulsson, Maria (1990): *Visst går det med kanon*. Stockholm: KMH.
- Sundin, Bertil (1977): *Barnets musikaliska värld*. Lund: Liber.
- Sundin, Bertil (1988): *Musiken i människan*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Sundin, Bertil (1995): *Barns musikaliska utveckling*. Stockholm: Liber.
- Varkøy, Øivind (1996): *Varför musik?* Stockholm: Runa.
- Wiklund, Ulla (1995): Till dig som arbetar i grundskolan. ss. 171–175, ur *Barns musikaliska utveckling* Bertil Sundin (red.) Stockholm: Liber.
- <http://larstilar.cfl.se> (Nationellt centrum för flexibelt lärande, 2008-04-17)
- <http://www.larstilscenter.se/index.htm> (Sveriges lärstilscenter, 2008-04-13)
- <http://www.lenabostrom.se> (Lena Boströms hemsida, 2008-04-17)
- Bild 1 hämtad från Sveriges lärstilscenters hemsida, 2008-04-20:
<http://www.larstilscenter.se/larstilarram.htm>

10. Bilagor

10.1 Intervju med två elever i "kören". En elev från varje stämma.

1. Vilken låt var lättast/svårast att lära sig?
2. Var det någon skillnad mellan *Nu grönskar det* & *Uti vår hage*?
3. Var det någon skillnad mellan: *Han e' okej* & *Love me do*?
4. Hur lär du dig melodier bäst?
5. Var det lätt att följa när jag visade med handen?
6. Borde jag ha visat med handen i alla låtar?
7. Vilka andra sätt tycker du skulle vara bra?

10.2 Grupptervju med "klassen" (referensgruppen).

1. Var det någon skillnad mellan *Nu grönskar det* och *Uti vår hage*?
2. Var det någon skillnad mellan *Han e' okej* och *Love me do*?
3. Var det lätt att följa när jag visade med handen?
4. Vilken metod tycker ni var bäst. När ni bara fick lyssna till melodin, eller när jag också visade melodin med handen?
5. Borde jag ha visat med handen i alla låtarna?